

Partycypacja dzieci - wprowadzenie do zagadnienia

Agnieszka Janik

stocznia

Partycypacja dzieci
- wprowadzenie do
zagadnienia

O autorce:

Agnieszka Janik - pedagożka, nauczycielka edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej oraz języka angielskiego w edukacji wczesnoszkolnej i przedszkolnej. Doświadczenie w pracy nauczycielki zdobywała zarówno w szkole alternatywnej, jak i publicznej. Na edukację patrzy z perspektywy krytycznej.

Od 2011 roku jest wiceprezesem Stowarzyszenia Edukacji Krytycznej. Jest autorką publikacji z zakresu pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej, edukacji przez sztukę czy edukacji nieformalnej. Od kilku lat aktywnie uczestniczy w międzynarodowym ruchu i konferencjach pedagogiki krytycznej Discourse Power Resistance (Wielka Brytania). Jest autorką, koordynatorką i uczestniczką wielu krajowych i międzynarodowych projektów badawczych dotyczących edukacji dzieci i młodzieży, kultury, partycypacji społecznej czy pracy w środowiskach wykluczonych.

Tekst powstał w czasie pobytu autorki w Stoczni (rok akademicki 2014/2015) w ramach Programu stypendialnego „PhDo w Stoczni” (konsultacje: Maria Perchuć-Żółtowska). Fundatorem Programu jest Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności.

WPROWADZENIE

Pojęcie „partycypacji” jest coraz częściej obecne w dyskursie społecznym. Coraz więcej samorządów zaczyna włączać mieszkańców do współdecydowania o swojej najbliższej okolicy, w sprawach dla nich ważnych (np. poprzez uruchamianie mechanizmu budżetu obywatelskiego/partycypacyjnego czy prowadzenie konsultacji społecznych). Mówi się też o partycypacji konkretnych grup społecznych, np. seniorów, młodzieży – w ostatnich latach licznie powstają seniorskie i młodzieżowe rady gmin i dzielnic mające m.in. konsultacyjny charakter wobec lokalnych władz. Popularne stają się także programy dotacyjne na rzecz działań partycypacyjnych dla tych grup.

Co jednak, gdy zdanie mieszkańców z góry uznaje się za nieważne? Co w przypadku, gdy istotne dla mieszkańców decyzje podejmuje się bez ich wiedzy? **Co w sytuacji, gdy mieszkańcy mają nie więcej niż metr wzrostu, chodzą do przedszkola i chociaż głośno mówią o swoich potrzebach, mało kto jest gotowy, żeby ich wysłuchać?**

Niniejszy artykuł stanowi wprowadzenie oraz formę promocji tematu partycypacji dzieci – tematu do tej pory w Polsce niemal nieobecnego.

Dzieciom często odmawia się prawa głosu i prawa do podejmowania decyzji w ważnych dla nich sprawach. Odmowa ta dotyczyć może różnych obszarów ich życia – spraw najbardziej prozaicznych, np. wyboru kolorów ubrań stosownie do własnych upodobań; może także wiązać się z udziałem dzieci w życiu publicznym, np. gdy chodzi o organizację przestrzeni na placach zabaw. A przecież to właśnie dzieci są ekspertami w obydwu tych przypadkach i obydwie sprawy dotyczą ich bezpośrednio.

Nie oznacza to, że partycypacja dzieci nie istnieje w ogóle. Nauczyciele, aktywiści społeczni, organizacje pozarządowe, badacze i animatorzy kultury czy instytucje edukacyjne i społeczne na wiele sposobów realizują i promują aktywny udział dzieci w życiu społecznym i obywatelskim. Dotychczasowe działania partycypacyjne są bardzo istotne – nie tylko ze względu na tworzenie bazy dobrych praktyk, ale przede wszystkim z uwagi na fakt, że dzięki nim głos dziecka staje się coraz bardziej słyszalny w społeczeństwie i obecny w dyskursie politycznym i społecznym. Jednak należy zwrócić uwagę, że działaniom tym brakuje ciągłości i systemowości, których wypracowanie jest konieczne - zauważa Maja Brzozowska-Brywczyńska zajmująca się m.in. analizą możliwości partycypacji dzieci w życiu społecznym i przestrzeniach miejskich (Brzozowska-Brywczyńska 2013: 1,3, 27).

CZYM JEST PARTYCYPACJA DZIECI?

Powszechnie uważa się, że **prawo do partycypacji jest jednym z podstawowych praw dzieci.** Najczęściej wymienianym dokumentem to poświadczającym jest Artykuł 12 Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (1989). Choć w Artykule 12 nie sposób odnaleźć samego terminu „partycypacja”, autorzy Komentarza Ogólnego do Konwencji (2009) odwołują się do zamieszczonego w niej opisu – opis ten dotyczy praktyki, która narodziła się w ostatnich latach i została skonceptualizowana właśnie jako „partycypacja”. Artykuł 12 stanowi:

Państwa-strony zapewniają dziecku¹, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując te poglądy z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

Art. 12 Konwencji o prawach dziecka

¹ W myśl Konwencji „dziecko” to „każda istota ludzka w wieku poniżej 18 lat”.

Autorzy Komentarza Ogólnego zauważają, że partycypacja oznacza proces, w którym zakłada się m.in. nawiązanie dialogu i wzajemny szacunek pomiędzy dziećmi i dorosłymi, dzielenie się między nimi informacjami, stwarzanie dzieciom przez dorosłych możliwości do wyrażenia swoich opinii, zapewnienie dzieciom prawa do bycia wysłuchanym. **W ten sposób najmłodszy doświadczają poczucia sprawstwa**, uczą się, że mogą wpływać na decyzje dorosłych, a ich zdanie brane jest pod uwagę. Partycypacja dzieci polega zatem na umożliwieniu im aktywnego uczestnictwa w procesach podejmowania decyzji oraz wpływania na zmiany; oznacza ich zaangażowanie w sprawy ich dotyczące w sposób zarówno pośredni, jak i bezpośredni, w zależności do ich wieku i dojrzałości.

Aby proces partycypacyjny miał znaczenie i sens, respektowane muszą być również inne prawa najmłodszych. I tak do praw tworzących podwaliny dla pełnej partycypacji najczęściej zalicza się:

- prawo dziecka do swobodnej wypowiedzi (Art. 13 Konwencji),
- prawo dziecka do swobody sumienia, myśli, wyznania (Art. 14),
- prawo dziecka do zrzeszania się (Art. 15),
- prawo dziecka do prywatności, własnej korespondencji, zachowania swojej reputacji i honoru oraz prawo do ochrony przed manipulacją, przemocą, nadużyciem i wykorzystaniem (Art. 16),
- prawo dziecka do dostępu do informacji pochodzących z różnych źródeł (Art. 17).

Pełna partycypacja dzieci będzie możliwa jedynie wtedy, jeżeli będzie respektowała potrzeby dzieci i reprezentowała ich najlepszy interes. **Jeśli dzieci chcą wyrazić swoją opinię na temat dla nich ważny, potrzebują informacji oraz możliwości wymiany zdań i rozmowy.** Tylko przy zapewnieniu dzieciom wolności słowa, myśli i poglądu, a także dostępu do rzetelnych informacji, ich głos nabiera znaczenia. Partycypacja powinna być dobrowolna i wolna od jakiegokolwiek formy dyskryminacji; prawidłowo zaplanowana powinna uwzględniać wiek, dojrzałość i potrzeby uczestników (Save the Children 2010: 12).

PARTYCYPACJA DZIECI – JAKIE PRZYNOSI KORZYŚCI?

Partycypacja powinna być rozumiana jako proces, a nie pojedyncze wydarzenie. Wtedy też staje się niezwykle istotna, zarówno wzięwszy pod uwagę decyzje, które zostaną podjęte i rzeczywiste zmiany, jakie zostaną dokonane, jak i szereg innych procesów i przeobrażeń, którym podlegać będą jej podmioty: dzieci, młodzież, dorośli, przedstawiciele organizacji pozarządowych i instytucji, a także przedstawiciele lokalnych władz.

W wyniku udziału w procesach partycypacyjnych, dzieci mają okazję nauczyć się wielu nowych umiejętności, poszerzyć swoją wiedzę, zwiększyć poczucie pewności siebie oraz nabyć przekonanie, że ich poglądy mają znaczenie i są respektowane (West Berkshire Partnership 2010).

Korzyści z partycypacji dla dzieci (West Berkshire Partnership 2010: 6; Save the Children 2010: 6):

- możliwość wyrażania swoich opinii, wywierania wpływu i podejmowania decyzji,
- wzrost pewności siebie i wiary w siebie,
- budowanie świadomości i zrozumienia, w jaki sposób działają organizacje włączające dzieci do procesów partycypacyjnych,
- zdobywanie wiedzy i świadomości na temat społecznych, politycznych i obywatelskich praw i obowiązków,
- możliwość wywierania zmian w środowisku i dostosowania go do swoich potrzeb,
- rozwijanie nowych umiejętności, takich jak współpraca czy umiejętności komunikacyjne.

Praca dzieci z dorosłymi pomaga zarówno jednym, jak i drugim. Obie grupy zaangażowane w proces mogą rozwinąć pozytywne relacje między sobą oraz współtworzyć pozytywny społeczny obraz zaangażowanego dziecka. Dorośli uczą się, że współpraca z dziećmi może być niezwykle wartościowa – może uwolnić zupełnie nowe perspektywy (często zwrotne dla procesu), których dotychczas nie dostrzegali. Praca z dziećmi opiera się na zabawie, jest wielowymiarowa i staje się źródłem energii.

Korzyści dla dorosłych uczestniczących w procesie partycypacyjnym z udziałem dzieci (West Berkshire Partnership 2010: 6; Save the Children 2010: 6):

- dorośli czują większą motywację, aby wysłuchać tego, co dzieci mają do powiedzenia,
- dorośli dowiadują się o zdaniu dzieci bezpośrednio od nich – nie ma potrzeby zgadywania ani domyślania się, czego potrzebują dzieci,
- dorośli budują poczucie odpowiedzialności wśród dzieci za podejmowane przez nie decyzje; jednocześnie dorośli sami uczą się ponosić odpowiedzialność za przygotowanie procesów partycypacyjnych.

JAK TO DZIAŁA? STANDARDY PARTYCYPACJI DZIECI

Międzynarodowy Sojusz Ratujmy Dzieci (International Save the Children Alliance)² to niezależna organizacja skupiająca 29 państw z całego świata, walcząca o prawa dzieci. Organizacja stworzyła siedem praktycznych standardów partycypacji dzieci. Są to konkretne wytyczne sporządzone z myślą o organizatorach i praktykach procesów partycypacyjnych – mają na celu ich wsparcie w prowadzeniu procesów partycypacyjnych przede wszystkim poprzez wyróżnienie podstawowych zasad partycypacji. Standardy opracowane zostały przez osoby i organizacje posiadające wieloletnią praktykę w kontekście angażowania dzieci. Do opisu każdego z nich autorzy posłużyli się pewnymi kryteriami, które jednak pozostają elastyczne i łatwe do dostosowania w zależności od warunków i potrzeb lokalnych społeczności. W ten sposób można dostosować je do potrzeb różnych społeczeństw uwzględniając ich konteksty kulturowe, ekonomiczne, społeczne czy środowiskowe. Standardy uwzględniają wiek i dojrzałość dzieci.

Zaprezentowana poniżej zwięzła charakterystyka standardów ma przybliżyć rozumienie, **czym jest i jak powinna wyglądać pełna partycypacja dzieci, jakie są jej ramy i kierunki działań**. Szczegółowy opis standardów można odnaleźć w dokumencie przygotowanym przez Międzynarodowy Sojusz Ratujmy Dzieci - *Practice Standards in Children's Participation* (Save the Children 2005). Dokument ten może okazać się szczególnie przydatny w ewaluacji projektów, np. w procesie poszukiwania słabych i mocnych stron prowadzonych działań, co z kolei może przyczynić się do przyszłego zwiększonego zaangażowania dzieci.

Praktyczne standardy partycypacji dzieci (Save the Children 2005: 3-11):

Standard 1: *Podejście – odpowiedzialne, przejrzyste i uczciwe*

Dorośli zobowiązani są do dbania o najlepszy interes dziecka oraz do prowadzenia procesów partycypacyjnych w zgodzie z zasadami etycznymi. Wiąże się to z nieuniknionym nierównym rozłożeniem władzy pomiędzy dziećmi i dorosłymi. W tym kontekście refleksja nad etycznością planowanych działań jest niezwykle ważna i znacząca.

² Zob. <https://www.savethechildren.net/> [dostęp: 01.02.2015].

Standard 2: Proces partycypacji – dobrowolny i dostosowany do potrzeb dzieci

Dzieci dobrowolnie podejmują decyzję o swoim udziale w procesie partycypacyjnym. Działania powinny być planowane z uwzględnieniem osobistej wiedzy najmłodszych. Należy pamiętać, że dzieci są ekspertami w zakresie swojego życia i potrzeb; mają prawo decydować o sposobach rozwiązania problemów, które z ich perspektywy są ważne.

Standard 3: Otoczenie – przyjazne dzieciom i sprzyjające podejmowaniu przez nie działań

Odpowiednie zadbanie o otoczenie działań partycypacyjnych angażujących dzieci odgrywa kluczową rolę w ich powodzeniu. Atmosfera partycypacji powinna być pozytywna i przyjacielska oraz odznaczać się otwartością. Otoczenie powinno być bezpieczne dla dziecka.

Standard 4: Równość szans

Dzieci, podobnie jak dorośli, tworzą zróżnicowaną społecznie grupę, niejednorodną pod względem płci, wieku, koloru skóry, narodowości, języka, religii itp. Procesy partycypacyjne nie mogą dyskryminować dzieci ze względu na jakikolwiek czynnik. Partycypacja powinna w szczególności dotyczyć dzieci pochodzących z zaniedbanych środowisk wychowawczych, które dotychczas nie miały szansy uczestniczyć w żadnych działaniach włączających je w procesy podejmowania decyzji. Tym samym partycypacja dzieci zamiast utrwalać wzorce dyskryminacji i wykluczenia społecznego powinna im aktywnie przeciwdziałać.

Standard 5: Organizatorzy procesu partycypacyjnego – wspierający dzieci, efektywni i godni zaufania

Odpowiednie przygotowanie osób współpracujących z dziećmi i zarządzających procesem partycypacyjnym jest kluczowe dla jego powodzenia. Niezwykle ważne jest, aby osoby zaangażowane posiadały umiejętność efektywnej pracy z dziećmi oraz rozumiały specyfikę procesów partycypacyjnych z dziećmi.

Standard 6: Proces partycypacji – promujący bezpieczeństwo i ochronę dzieci

Dbanie o dobro dzieci i zapewnienie im bezpiecznego udziału w procesie partycypacyjnym stanowi obowiązek osób i organizacji za niego odpowiedzialnych.

Standard 7: Zakończenie procesu – przekazanie dzieciom informacji zwrotnej bądź zaproszenie zostały do kontynuacji; ewaluacja projektu

Po zakończeniu działań w ramach procesu partycypacyjnego dzieci powinny otrzymać odpowiednie wsparcie. Należy przekazać im informację zwrotną dotyczącą ich udziału i zaangażowania. Warto także uwzględnić ich ewentualny udział w kolejnych działaniach. Dzieci, będąc częścią procesu, powinny zostać zaproszone do jego ewaluacji.

MODELE PARTYCYPACJI, CZYLI W CO ANGAŻOWAĆ DZIECI, A CZEGO UNIKAĆ?

Istnieje wiele różnych sposobów, aby włączać dzieci w procesy partycypacyjne. Zależą one od różnych czynników takich jak: wiek dzieci, dostępne materiały, problemy występujące w danej społeczności, specyfika środowiska czy rodzaj planowanych działań. Podejmowanie pojedynczych aktywności często wiąże się z koncentracją wokół jednego tematu i ograniczone jest czasem (np. godzinne konsultacje w sprawie ulubionych zajęć w szkole). Czynności te nie przynoszą długotrwałych zmian i oczekiwanych efektów – zaangażowanie dzieci jest krótkotrwałe. Projekty

długoterminowe, w ramach których dzieci stają się autorami określonych działań i mają okazję do rzeczywistej współpracy z dorosłymi (np. na przestrzeni kilku miesięcy) wymagają poświęcenia o wiele większej ilości czasu i energii ze strony organizatorów i uczestników. Jednakże z o wiele większym prawdopodobieństwem w czasie ich trwania osiągnięte zostaną oczekiwane efekty – zaangażowanie dzieci i dorosłych prowadzić będzie do zmian w ich teraźniejszym i przyszłym życiu. Warto dodać, że procesy angażujące dzieci mogą dotyczyć ich najbliższego otoczenia, rodziny, szkoły, lokalnej społeczności, np. organizowania miejsc do zabaw czy negocjacji planu zajęć w szkole, ale mogą mieć także wymiar globalny, przyjmując np. formę dyskusji o problemach dzieci-uchodźców, zagrożeniach ekologicznych czy działalności instytucji międzynarodowych na rzecz dzieci (UNICEF 2004).

W procesie partycypacyjnym kluczową rolę odgrywają osoby odpowiedzialne za jego zaplanowanie i organizację. To od nich zależy, jaki charakter będzie miała praca z dziećmi: czy przybierze postać pojedynczego wydarzenia czy też długofalowych działań; czy pozwoli na efektywną współpracę dzieci i dorosłych, nabywanie przez nich nowych umiejętności, wpływanie na zmiany (Save the Children 2005: 11).

Dzieci mogą być zaangażowane w procesy partycypacyjne z różną intensywnością. Poniżej przedstawione zostały przykładowe modele partycypacji pozwalające na określenie stopnia takiego zaangażowania. Modele te mogą okazać się przydatne są w weryfikowaniu kierunku działań partycypacyjnych – na ile zaplanowany przez nas proces umożliwi dzieciom rzeczywiste podejmowanie decyzji? Analiza działań partycypacyjnych w oparciu o wybrany model umożliwia organizatorom zbudowanie większej świadomości na temat ewentualnych niepożądanych działań (są to działania, które przyjmują pozory prawdziwej partycypacji, a w rzeczywistości są ich przeciwieństwem, tj. tokenizm czy manipulacja opisane w dalszej części). Modele wspomagają także ewaluację projektu.

MODEL TRESEDERA „STOPNIE ZAANGAŻOWANIA”

Model ten pozwala na określenie stopnia, w jakim dzieci zaangażowane są w działania partycypacyjne. Zgodnie z nim dzieci mogą być włączone w działania partycypacyjne na pięciu różnych poziomach. Poziomy te należy postrzegać przez pryzmat ich zróżnicowania i ekwiwalentności zarazem. Oznacza to, że Phil Treseder prezentuje różne, ale równe sobie przykłady dobrych praktyk partycypacyjnych, między którymi nie istnieje hierarchia. Kategorie zaangażowania dzieci w działania partycypacyjne zostały przedstawionych poniżej.

I Proces zaplanowany przez dorosłych; dzieci zostały poinformowane, w jaki sposób mogą się zaangażować (Assigned but informed)

Tego rodzaju praktyka partycypacyjna polega na wcześniejszym przygotowaniu procesu przez dorosłych, do którego następnie zapraszane są dzieci. Zatem to dorośli decydują o tematyce oraz specyfice działań, w które następnie angażują dzieci. Najmłodszy zostają poinformowani o celach procesu i spodziewanych efektach, a także rolach i działaniach, które zostały dla nich zaplanowane; rozumieją, kto jest inicjatorem procesu oraz z jakiego powodu i w jakim celu zaprosił je do udziału. Dorośli respektują poglądy i opinie wyrażane przez dzieci.

II Proces prowadzony przez dorosłych; kolejne etapy konsultowane są z dziećmi (Consulted and informed)

Inny rodzaj zaangażowania dotyczy procesów, które inicjowane i prowadzone są przez dorosłych, dzieci natomiast zapraszane są do konsultowania ich poszczególnych etapów – planowania, realizacji, ewaluacji. Dzieci postrzegane są jako podmioty, które rozumieją istotę i przebieg procesu, a ich opinie traktowane są jako eksperckie; udzielana jest im informacja zwrotna, na ile ich działania i uczestnictwo wywołały realne zmiany. Zwraca

się także uwagę na zdanie, odczucia i refleksję dzieci na temat rezultatów i ewaluacji procesów.

III Proces zainicjowany przez dorosłych; dorośli podejmują decyzje wspólnie z dziećmi (Adult-initiated, shared decisions with children)

Procesy partycypacyjne mogą być także organizowane i planowane przez dorosłych przy udziale dzieci. Oznacza to, że dorośli inicjują proces, a dzieci na każdym etapie jego realizacji zapraszane są do realnego wpływu na jego formę i przebieg. Najmłodszy mogą dostosować proces do własnych potrzeb, a ich zdanie jest brane pod uwagę. Kompetencje dzieci traktowane są na równi z kompetencjami dorosłych; również władza i odpowiedzialności rozkładają się pomiędzy dziećmi i dorosłymi; decyzje podejmowane są wspólnie.

IV Proces zainicjowany przez dzieci; dzieci podejmują decyzje wspólnie z dorosłymi (Child-initiated, shared decisions with adults)

Jest to rodzaj procesu opartego na współpracy dzieci i dorosłych. Dzieci inicjują działania i decydują się na wspólne podejmowanie decyzji wraz z dorosłymi; dzielą się swoimi pomysłami, a w razie potrzeby udają się po radę i wsparcie do dorosłych. Dorośli nie ukierunkowują poczynąń dzieci, ale poddają im swoje pomysły do rozważenia. Dzieci doświadczają poczucia sprawstwa, uczą się nowych umiejętności i zdobywają wiedzę od dorosłych.

V Proces zainicjowany i prowadzony przez dzieci (Child-initiated and directed)

W tego rodzaju przedsięwzięciach to dzieci inicjują i planują proces – decydują, czego będzie dotyczył i w jaki sposób zostanie przeprowadzony; sprawują kontrolę nad przebiegiem poszczególnych etapów. Dorośli pełnią rolę osób wspierających; nie ponoszą jednak odpowiedzialności za kierunek działań; nie przejmują kontroli.

„DRABINA PARTYCYPACJI” HARTA

Najbardziej powszechny model partycypacji stworzył Roger Hart. Do opracowania „drabiny partycypacji” wykorzystał istniejący model partycypacji dorosłych stworzony przez Sherry M. Arnstein (1969) oraz ten zaproponowany przez Tresedera. Hart rozwinął go jednak dodając nowe kategorie oraz znaczenia. Model ten został zaadoptowany na wielu polach w pracy z młodzieżą. Łatwo odnaleźć go w poradnikach i manualach partycypacji. Warto przyjrzeć mu się także w kontekście pracy z dziećmi.

Na „drabinę partycypacji” Harta składają się dwa poziomy. U dołu drabiny znajdują się trzy szczeble prezentujące praktyki, które jedynie pozorują partycypację dzieci, a w rzeczywistości mają z nią niewiele wspólnego. Tego rodzaju działań należy unikać. Są to – począwszy od dolnej granicy – *manipulacja*, *dekoracja* i *uczestnictwo na pokaz* (opisane poniżej). Kolejnych pięć szczebli dotyczy pełnej dziecięcej partycypacji. Najmłodszy mogą podejmować decyzje niosące ze sobą realne zmiany. Pięć pożądanых praktyk opisanych przez Harta pokrywa się z kategoriami proponowanymi przez Tresedera z tą różnicą, że Hart wartościuje je i hierarchizuje w zależności od energii i zaangażowania dzieci. Na poniższej ilustracji zobrazowane zostały praktyki partycypacyjne począwszy od najmniejszego zaangażowania dzieci w kierunku pełnej partycypacji (Treseder 1997; Hart 1992: 8).

stocznia

Partycypacja dzieci
- wprowadzenie do
zagadnienia

Rys. „Drabina uczestnictwa - model partycypacji Rogera A. Harta”³

Praktyki partycypacyjne, których należy unikać (Hart 1992: 8):

Manipulacja (Manipulation)

Manipulacja oznacza kontrolę dorosłych nad wszelakimi działaniami dzieci. Dorośli nie dbają o interes najmłodszych, przekazują im instrukcje do wypełnienia bez wytłumaczenia im swoich celów i zamierzeń. Dzieci traktowane są instrumentalnie, nie mają mocy sprawczej, nie mogą podejmować decyzji.

Dekoracja (Decoration)

Dzieci są wykorzystywane jak „ozdoby” – promocja działań dorosłych, np. noszą „firmowe” koszulki podczas wydarzeń organizowanych przez konkretne organizacje; „ocieplają” wizerunek firmy uczestnicząc w organizowanych przez nią wydarzeniach.

Tokenizm (Tokenism)

Tokenizm występuje w sytuacji, kiedy zaangażowanie dzieci w działania partycypacyjne pozbawione jest istotnego dla nich znaczenia. Z jednej strony dzieci mogą wypowiedzieć się w określonych sprawach – mają prawo głosu. Okazuje się jednak, że są to działania pozorne, gdyż w rzeczywistości dzieci mają niewiele do powiedzenia w określonej kwestii – temat, który został im zaproponowany nie dotyczy ich bezpośrednio bądź niewystarczająco je angażuje. Zdarza się także, że dzieci pytane o zdanie wyrażają swoje opinie, które następnie nie są brane pod uwagę. Tokenizm nie uwzględnia więc rzeczywistego zaangażowania dzieci.

³ Źródło: „Drabina uczestnictwa - model partycypacji Rogera A. Harta” [W:] Chodasz A., Cykowski P. Partycypacja młodzieży. <http://www.dobrezycie.org/publikacje/partycypacja-mlodziezy> [dostęp: 10.02.2015].

REALIZACJA PROCESU PARTYCYPACYJNEGO – KILKA WAŻNYCH PYTAŃ DO ROZWAŻENIA

Proces partycypacyjny z udziałem dzieci realnie angażujący najmłodszych i niosący pożądane efekty wymaga dokładnego zaplanowania i rzetelnych przygotowań. Poniżej opisana została jedna ze strategii, która może ułatwić i usprawnić planowanie poszczególnych działań czy weryfikację ich kierunków rozwoju. Zaprezentowana strategia jest przydatna nie tylko na etapie planowania procesu, ale też w okresie jego realizacji (West Berkshire Partnership 2010: 13-16). Składają się na nią cztery kroki:

Strategia realizacji procesu partycypacji (West Berkshire Partnership 2010: 13-16):

Krok 1. Określenie celu procesu partycypacyjnego – jak i w co możemy zaangażować dzieci?

Na tym etapie warto rozważyć, jakie są nasze oczekiwania względem realizacji projektu; jakie cele chcemy osiągnąć; oraz na ile są one osiągalne. Należy zastanowić się, które z zakładanych działań dotyczą dzieci oraz co takiego dzieci mogą osiągnąć poprzez udział w procesie. Kolejne kwestie, warte poddania refleksji, to aktualny poziom naszego przygotowania, wiedzy i umiejętności do współpracy z dziećmi. Należy zastanowić się, w jaki sposób dostosować otoczenie oraz materiały do dziecięcych potrzeb i wymagań. To także odpowiednia pora, aby zadbać o sprawy techniczne, np. upewnić się czy dzieci będą potrzebowały transportu z domu do miejsca odbywania się projektu. Na tym etapie kluczową kwestią jest odpowiedź na pytania: na ile jesteśmy gotowi oddać władzę w ręce dzieci? Czy jesteśmy gotowi wprowadzić zaproponowane przez dzieci zmiany i przyjąć krytykę z ich strony?

Krok 2. Weryfikacja zastosowanych metod oraz strategii – na ile dzieci są zaangażowane w proces podejmowania decyzji?

W czasie tego kroku zakładamy, że dzieci już uczestniczą w procesie, a my chcemy się upewnić, że nasze działania umożliwiają im rzeczywistą partycypację. Warto więc rozważyć następujące kwestie: jakie metody angażujące dzieci zastosowaliśmy? Ile władzy oddaliśmy w ręce dzieci? Na ile dzieci mają możliwość samodzielnego podejmowania znaczących dla nich decyzji? Warto także przemyśleć kwestie natury praktycznej np. czy wystarczająco zadbałszy o bezpieczeństwo dzieci?

Krok 3. Częściowa ewaluacja działań partycypacyjnych – czy dzieci czerpią korzyści z partycypacji?

Jest to etap skłaniający do refleksji nad sensem i jakością naszego procesu: czy – a jeśli tak, to na ile – partycypacja w procesie ma dla dzieci znaczenie? Czy dzieci zostały poinformowane o swojej roli w procesie? Czy rozumieją swoje zadania? Czy opinie dzieci zostały wysłuchane – czy zostały stworzone ku temu warunki? Po raz kolejny należy zastanowić się nad przygotowanymi materiałami – czy napisane zostały językiem zrozumiałym dla dzieci? Ważną kwestią jest także ewentualne wynagrodzenie wysiłku i zaangażowania dzieci w projekt.

Krok 4. Ewaluacja projektu – czy dzieci miały okazję do podjęcia decyzji niosących faktyczne zmiany?

Na tym etapie warto zastanowić się nad jego pożądanymi i oczekiwanymi rezultatami. Kluczowe pytanie dotyczy zaangażowania dzieci – czy doprowadziło ono do realnych zmian w kwestiach istotnych dla dzieci? Czy projekt został poddany ewaluacji? Czy zdanie dzieci spotkało się z rzeczywistym zainteresowaniem ze strony dorosłych? Warto także przemyśleć, jakie są dalsze plany w stosunku do uczestników procesu po jego zakończeniu; na jakie wsparcie mogą liczyć uczestnicy?

KIEDY I W JAKI SPOSÓB PYTAĆ DZIECI O ZDANIE?

Istnieją różne okazje i metody pytania dzieci o zdanie w określonej sprawie.

Jednym z najbardziej powszechnych sposobów angażowania dzieci do rozmowy jest organizowanie specjalnych **spotkań lub warsztatów**. W tym przypadku, spotkania najczęściej odbywają się równoległe do spotkań dorosłych – w ich trakcie dzieci proszone są o wypowiedzenie swojego zdania na określony temat.

Interesujące rozwiązanie w tym zakresie stanowi **stworzenie strony internetowej projektu**, która może pełnić funkcję forum internetowego dla uczestników procesu. W tym celu strona powinna stać się źródłem informacji o samym projekcie, planowanych działaniach, materiałach, finansowaniu i organizatorach; uczestnicy z kolei powinni mieć możliwość pozostawienia na niej komentarzy i otrzymania informacji zwrotnej. W taki sposób również dzieci mogą być na bieżąco informowane o aktualnych działaniach. Należy jednak pamiętać, że aby uruchomienie strony było sensownym rozwiązaniem, dzieci powinny nie tylko umieć pisać i czytać, ale również posiadać kompetencje medialne i dostęp do internetu (West Berkshire Partnership 2010: 17).

Kolejną okazją do „wysłuchania” głosu dzieci są **duże wydarzenia** (np. pikniki, festyny, dni otwarte). W ich czasie pojawia się okazja do porozmawiania z szerszym gronem odbiorców. Warto jednak mieć na uwadze, że opinie dzieci wypowiedzane w szerszym gronie mogą zatracić swój indywidualny charakter. Dzieje się tak np. w sytuacjach, gdy dzieci – w szczególności małe – pytane są o własne zdanie na określony temat na forum grupy. Zdarza się, że obserwować wtedy możemy typową dla dziecięcego wieku skłonność do „małpowania” zachowania i opinii rówieśników. W takiej sytuacji wartościową metodą pracy mogą okazać się raczej **krótkie wywiady indywidualne z dziećmi, wywiady prowadzone w małych zespołach (fokusy)** bądź – w przypadku dzieci, które potrafią pisać – **wypełnienie ankiety**. (Tamże: 18).

Konkretnych metod pytania dzieci o zdanie jest wiele. Niektóre z nich postrzegane są jako bardziej kreatywne i nowoczesne, inne bliższe są ujęciu tradycyjnemu. Każda z metod i każdy ze sposobów ma swoje ograniczenia, a nasz wybór zależy od wielu czynników. Przede wszystkim należy kierować się potrzebami dzieci i założonymi celami, a nie własnymi upodobaniami czy atrakcyjnością metody. Dużą popularnością wśród praktyków partycypacji cieszą się tzw. **metody kreatywne**. Należy do nich zaliczyć zajęcia dramatyczne, tworzenie poezji, pracę nad filmem, robienie zdjęć czy prace ręczne. Metody te dla większości dzieci stanowią atrakcję; są często wykorzystywane w pracy z dziećmi skrytymi, które nie lubią bądź wstydzą udzielać się na forum; stanowią także sposób nawiązania współpracy z dziećmi z trudnościami w nauce bądź niepełnosprawnościami. **Wykorzystanie metod kreatywnych daje najmłodszym poczucie komfortu oraz uruchamia ich wyobraźnię** (Tamże: 16).

JAKIE BARIERY MOŻNA NAPOTKAĆ PO DRODZE? MOŻLIWE PRZESZKODY W PROCESIE PARTYCYPACJI

Zapoznanie się z najczęstszymi przeszkodami, które pojawiają się w procesach partycypacyjnych nie oznacza jednoczesnego wyeliminowania wszystkich błędów ze swoich projektów. Warto jednak zastanowić się nad wyzwaniem, z którym organizatorzy procesów często muszą się mierzyć. Do najczęściej wymienianych barier w procesach partycypacyjnych z udziałem dzieci należą (Lansdown 2001: 17; Brzozowska-Brywczyńska 2013: 23-24; Davey 2010: 12):

- brak doświadczenia i umiejętności do prowadzenia procesów partycypacyjnych z udziałem dzieci u osób zarówno zarządzających takimi procesami, jak je realizujących,
- niewystarczająca wiedza dorosłych na temat możliwych form partycypacji dzieci,
- angażowanie dzieci w formy pozornej partycypacji,

- niezrozumienie dzieci i dorosłych wynikające z odmienności ich światów (używanego języka, sposobów myślenia, zdolności poznawczych, zasobu doświadczeń i wiedzy),
- przekonanie dorosłych o braku kompetencji obywatelskich dzieci, braku racjonalnego myślenia czy umiejętności decydowania o sobie samym,
- nieobecność tematyki partycypacji dzieci w mediach i dyskursie społecznym, a także brak promocji działań partycypacyjnych w mediach,
- brak świadomości i wiary dorosłych w możliwości dzieci.

PARTYCYPACJA PEŁNA ZNACZENIA

Partycypacja dzieci jest złożonym procesem – uwzględnia udzielenie dzieciom głosu, wysłuchanie go i nadanie mu mocy sprawczej. Zatem **prawidłowo zaplanowany i właściwie przebiegający proces partycypacyjny pozwala dorosłym na rozważanie opinii dzieci i wprowadzenie zaproponowanych przez nie zmian w życie**. W taki sposób uwzględniane są realne potrzeby dzieci, a nie wyobrażenia i cele dorosłych. Dziecięca partycypacja opiera się na dialogu dorosłych i dzieci, w którym dorośli mają szczególne zadanie – to w ich rękach leży zachęcanie najmłodszych do partycypowania oraz stwarzanie ku temu możliwości. Tak rozumiane praktyki partycypacyjne nadawać będą sens działaniom dzieci. Natomiast sama partycypacja będzie formą edukacji obywatelskiej, w ramach której dzieci będą aktywnie uczestniczyły w życiu obywatelskim; nabywały społeczne kompetencje. Pełna partycypacja może zatem zaistnieć, jeśli:

- dzieci i ich pomysły traktowane są z należnym im szacunkiem,
- dzieci rozumieją, w jakich procesach uczestniczą, znają ich cele i są świadome spodziewanych efektów,
- partycypacja dzieci jest dobrowolna,
- metody partycypacji są dostosowane do dojrzałości i wieku dzieci, są dla nich atrakcyjne,
- w trakcie procesu i po jego zakończeniu odbywa się ewaluacja,
- dzieci nie zostają pozostawione samym sobie po zakończeniu procesu,
- dzieci mają możliwość wypowiedzenia się na dany temat, mogą podejmować decyzje, ich zdanie jest brane pod uwagę i przynosi zmiany.

BIBLIOGRAFIA

Brozowska-Brywczyńska M. (2013). *Partycypacja publiczna dzieci*. „Decydujemy razem”, Numer specjalny 4.

Chodasz A., Cykowski P. *Partycypacja młodzieży*. <http://www.dobrezycie.org/publikacje/partycypacja-mlodziezy> [dostęp: 10.02.2015].

Davey C. (2010). *Children's participation in decision-making. A Summary Report on progress made up to 2010*. London: Participation Works & Children's Rights Alliance for England.

Gawlicz K., Röhrborn B. (2014). *Edukacja przedszkolna: pytanie o demokrację*. Warszawa: Biuro rzecznika praw dziecka.

Hart R. (1992) *Children's Participation: from Tokenism to Citizenship*, Florencja: UNICEF Innocenti Essays, No. 4.

Komentarz Ogólny Komitetu Praw Dziecka (*Committee on the Right of the Child*) nr 12 z 2009 r., ONZ *Prawo dziecka do bycia wysłuchanym* (The right of the child to be Heard), <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf> [dostęp: 14.01.2015].

Konwencja o prawach dziecka (*Convention on the Rights of the Child*) przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r. w Nowym Jorku.

Lansdown G. (2001). *Promoting Children`s Participation in Democratic Decision-Making*. Italy: UNICEF Nations Children`s Funds.

Save the Children (2005). *Practice Standards in Children`s Participation*. Netherlands: International Save the Children Alliance.

Save the Children (2010). *Putting Children at the Centre. A practical Guide to Children`s participation*. International Save the Children Alliance.

Treseder P. (1997). *Empowering children & young people: promoting involvement in decision-making*. Save the Children Alliance.

UNICEF (2004). *Right for participation For Every Child*. <http://www.unicef.org/crc/files/Right-to-Participation.pdf> [dostęp: 20.01.2015].

West Berkshire Partnership (2010). *Participation Toolkit*. West Berkshire Children & Young Peoples Trust: http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/ParticipationToolkit_for%20children.pdf [dostęp: 01.02.2015].

NETOGRAFIA

<https://www.savethechildren.net/> [dostęp: 01.02.2015].